

RUŠEVINE
DVORCA ELTZ
U VUKOVARU
1991.

spomenika u Austriji organizira se prva konzervatorska služba i u hrv. krajevima. God. 1855. bečka Centralna komisija za spomenike imenovala je konzervatore: *I. Kukuljevića Sakcinskoga* za Hrvatsku i Slavoniju, *P. Kandlera* za Istru, te *V. Andrića* za Dalmaciju.

Romantizam je u zaštiti spomenika kulture proširio interes od isključivo ant. spomenika na kasnije građevine, u prvome redu srednjovjekovne. U Hrvatskoj je osobito došao do izražaja restauratorski smjer kojim se težilo obnavljanju građevine prema prvotnome stilu. Dok su Dalmacija i Istra zahvaljujući bogatstvu ant. baštine sred. XIX. st. još uvijek pod snažnim utjecajem klasicizma, u S je Hrvatskoj već vidljiv romantizam a njegov se restauratorski duh zapaža u izvještajima *I. Kukuljevića Sakcinskoga*, čijim je zalaganjem osnovano »Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine«. Romantičarska obilježja pokazuje već obnova dvorca Trakošćana, a najpoznatiji primjer romantičarskih restauracija u Hrvatskoj je obnova zagrebačke katedrale. Potaknuti tadašnjim stavovima o potrebi vraćanja stilskega jedinstva pov. građevinama arhitekti *F. Schmidt* i *H. Bollé* izljuštali su iz različitih pov. slojeva, kojima je katedrala bila postupno dograđivana, samo gotički sloj. U tome je vrlo radikalno bio *Bollé*, koji je nakon potresa 1880. uklonio mlađe dodatke i stvorio neogotičku cjelinu katedrale (dogradnja neogotičkoga pročelja sa zvonnicima, obnova svoda u svetištu). Romantičarske se restauracije izvode i na drugim građevinama (Sv. Marko u Zagrebu, gdje je pak respektiran postojeći zvonik, Sv. Marija Bistrička, Sv. Franjo u Iloku).

Restauracije radi vraćanja stilskega jedinstva pov. građevinama zahvatile su s određenim zakašnjenjem i Dalmaciju. Najizrazitiji je primjer obnova zvonika splitske katedrale, koji je mogao biti samo popravljen, ali je ipak potpuno zamijenjen novom građom, a njegov gotičko-renesansni gornji kat sasvim uklonjen i zamijenjen pseudoromaničkim završetkom. Radove je izvodio splitski graditelj *A. Perišić* po projektu i nadzoru bečkog arhitekta *A. Hausera*, koji je u istome romantičarskom duhu obnovio i pojedine dekorativne dijelove unutrašnjosti ant. Mauzoleja. Pod Hauserovim su vodstvom obnovljeni i trogirski loža, Knežev dvor i Sponza u Dubrovniku, zvonik crkve Sv. Marka u Hvaru i druge građevine. Izrazite značajke romantičarskoga konzervatorstva pokazuje i obnova Komunalne palače u Splitu, jedine u nizu kasnogotičkih građevina koja je ostala poslije rušenja kasnogotičkog sklopa na Narodnom trgu 1821. Umjesto izvornoga gotičkoga kata s biforom podignuta su još dva kata u pseudogotičkim oblicima. U razdoblju romantičarskoga restauratorstva porušeno je 1863. pročelje dubrovačke Vijećnice i zamijenjeno novim,

neorenesansnih oblika. Restauratorski je romantizam obilježio i gradnju zvonika zadarske katedrale, koji je bio započet još 1480, a prema projektu *T. G. Jacksona* nastavljen 1892. u neoromanički zvonik stolne crkve u Rabu. Historicizam se očitovao i u gradnji neostilskih (u najvećem broju neogotičkih) građevina u S Hrvatskoj (Građec) i u primorskim gradovima, npr. na J strani pov. jezgre Trogira.

Krajem XIX. st. novi pogledi u zaštiti kult. dobara zasnovani na novim teorijskim pogledima o vrijednosti svih pov. slojeva, zamijenili su romantičarska shvaćanja i dotadašnje postupke nekontroliranih rekonstrukcija. Po tako shvaćenoj zaštiti cjelokupnoga »biološkog« rasta pov. građevine, taj novi stav dobio je u Hrvatskoj naziv biološkoga konzervatorstva (*A. Horvat*). Zaštita spomenika u nas tada je pretežno pod utjecajem austr. konzervatorske škole i njezinih bečkih profesora *A. Riegla* i *M. Dvořáka*. Jačanje svijesti o potrebi očuvanja kult. vrijednosti pokazuje osnivanje 1910. *Zemaljskoga povjerenstva za čuvanje umjetničkih i historijskih spomenika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji* sa sjedištem u Zagrebu. Tajnik povjerenstva *Gj. Szabo* izraziti je pobornik novih shvaćanja o čuvanju svih pov. slojeva. Uz njega su tada djelovali i drugi istaknuti povjesničari i arheolozi *T. Smičiklas*, *V. Klaić*, *J. Brunšmid*, *V. Hoffiler*, *M. Pilar*. Jedan od najaktivnijih konzervatora i povjesničara toga razdoblja bio je *Č. Iveković*, a svojim se suvremenim pogledima prema očuvanju urbanističko-arhit. cjelina ističe vrsni hrv. arhitekt *V. Kovačić*, čiji stavovi protiv nepotrebna čistunstva dolaze do izražaja u prijedlogu rješenja zagrebačkoga Kaptola, Dolca i Vlaške ulice.

U Dalmaciji se novi pristup očituje poglavito na primjeru Dioklecijanove palače o kojoj austr. Centralnu komisiju izvješćuju bečki stručnjaci *Bendorf*, *Neimann* i *Hausner*, tražeći zaštitu i popravak, ali ne i čišćenje kasnijih ostataka. Stoga se osnivaju Povjerenstvo za Palaču 1903, te Uresno povjereništvo odn. Konzervatorski ured za Dalmaciju (1918), što ga vode dvojica najzaslužnijih konzervatora predratnoga razdoblja, *F. Bulić* i *Lj. Karaman*. *Don F. Bulić*, uz svoju golemu istraživačku aktivnost na polju klasične, starokršč. i starohrv. arheologije i epigrafike, uložio je golemi trud u očuvanje kulturne baštine; postavljao se kao borbeni konzervator prema svima koji su ugrožavali pov. dobra, bili to njegovi sugrađani ili ministri centralne vlade u Beču. Njegov nasljednik *Lj. Karaman*, najistaknutiji hrv. povjesničar umjetnosti, gotovo je u čitavu predratnu razdoblju na čelu konzervatorske službe u Dalmaciji, a 1941–50. i direktor je Konzervatorskoga zavoda u Zagrebu. Njegovi su teorijski pogledi sasvim u skladu s učenjem bečke konzervatorske škole, izražene geslom